

Gutkowski, Jerzy

Sale sejmowe w Zamku Królewskim w czasie Powstania Listopadowego

Kronika Zamkowa 1-2/51-52, 149-154

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Gutkowski

SALE SEJMOWE W ZAMKU KRÓLEWSKIM W CZASIE POWSTANIA LISTOPADOWEGO*

Po wybuchu powstania listopadowego miejscem obrad sejmu powstańczego, zwanego rewolucyjnym, tak jak sejm Królestwa Kongresowego, był Zamek Królewski w Warszawie. Sejm, jak w epoce poprzedniej, składał się z dwóch izb - Senatu i Izby Poselskiej. Posłowie i deputowani zbierali się w Izbie Poselskiej znajdującej się na pierwszym piętrze, w narożniku od Krakowskiego Przedmieścia. W pokoju przylegającym do izby od strony Wieży Zegarowej mieściła się kancelaria sejmowa. Senatorowie mieli do swej dyspozycji dwie sale, małą przebudowaną jeszcze przez władze Księstwa Warszawskiego, która sąsiadowała z dużą Salą Senatorską w trakcie od placu Zamkowego. Odbywały się w niej zwykle posiedzenia senatorów. Pomieszczenie w wieży zajmowała Kancelaria Senatu. Duża Sala Senatorska, zwana czasem tronową, położona w narożniku od strony Starego Miasta, służyła uroczystościom otwarcia i zamknięcia sejmu, obradom połączonych izb i czasem wielkim uroczystościom państwowym.

Pewnych zmian, raczej kosmetycznej natury, dokonano w związku z otwarciem sejmu w 1818 r. Wtedy to carewicz Konstanty zauważył, że w Sali Poselskiej, na ścianie naprzeciw fotela marszałka izby, wciąż widnieje kamienna tablica pamiątkowa na cześć Fryderyka Augusta, księcia warszawskiego, wmurowana tam w 1811 r. Kazał ją usunąć i odesłać do magazynu zamkowego. Przypomnijmy, że w Sali Senatorskiej naprzeciw tronu miała być wmurowana tablica na cześć cesarza Napoleona zawierająca tekst jego przemówienia do delegacji konfederacji 1812 r. Oprawę tablicy zamówiono u słynnego rzeźbiarza B. Thorvaldsena. Klęska Napoleona i w konsekwencji likwidacja Księstwa Warszawskiego spowodowały, że projekt nie został zrealizowany¹.

Ważnym elementem wyposażenia dużej Sali Senatorskiej były ganki dla publiczności. W przeciwieństwie do tych z końca XVIII w. zostały solidnie zbudowane i zharmonizowane z całością sali.

* W „Kronice Zamkowej” 2004, nr 1-2 (47-48) ukazał się artykuł Izzydora Grzeluka *Zachowane elementy symboliczne ostatniej koronacji na Zamku Królewskim w Warszawie*, w którym autor opublikował przechowywane w magazynie Muzeum Narodowego w Warszawie tablice z herbami Polski, Litwy i literą M oraz fragmenty zwieńczenia tronu, rewindykowane wraz z tronami królewskimi na początku lat 20. XX w z Rosji. Do II wojny światowej pamiątki te znajdowały się w Państwowych Zbiorach Sztuki. W trakcie akcji ratunkowej we wrześniu 1939 r. przeniesione zostały wraz z mieniem zamkowym do Muzeum Narodowego w Warszawie. Do niedawna nie wzbudzały specjalnego zainteresowania, dopiero Izydor Grzeluk podjął próbę ich bliższego opisanie. Na podstawie istniejących artykułów na temat koronacji cara Mikołaja w Zamku Królewskim i anonimowego obrazu przedstawiającego to wydarzenie prawidłowo zinterpretował pochodzenie wspomnianych tablic. Pewną trudność nastręczyła autorowi interpretacja tablicy z Pogonią, która ze względów zasadniczych - Litwa nie była częścią Królestwa Polskiego powstałego w 1815 r. - nie mogła być użyta w czasie koronacji. Nie wiedząc, że tablice są zachowane i że zajmuje się nimi Izydor Grzeluk, kilka lat temu przygotowałem tekst o zmianach w wystroju Sali Senatorskiej w powstaniu listopadowym, w którym wyjaśniłem zagadkę tablicy z Pogonią. Artykuł traktuję jako dopełnienie tekstu niezującego już kolegi.

Praktycznie służyły tylko do 1825 r., kiedy to car Aleksander rozszerzył konstytucję o artykuł dodatkowy, znoszący jawność obrad z wyjątkiem sesji otwierającej i zamykającej sejm. Jak wyglądała sala można zobaczyć na obrazie Michała Stachowicza zatytułowanym *Pierwszy Sejm Królestwa Polskiego*, który znajduje się w Kurii Metropolitalnej w Krakowie, oraz na obrazie Marcina Zaleskiego z Muzeum Narodowego w Poznaniu. Mniej wiemy o małej sali. Nie zachował się żaden przekaz ikonograficzny pokazujący jej wystrój, a jedynym źródłem informacji są inwentarze z 1818 i 1829 r. Głównym meblem w tej sali był długi stół, przy którym zasiadali senatorowie. Na ścianach wisiały owalne portrety prezesów Senatu z okresu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Portrety te dziś znajdują się w Muzeum-Palacu w Wilanowie, Muzeum Narodowym w Warszawie i zbiorach prywatnych.

Zmian w dekoracji Sali Senatorskiej (dużej) dokonano dopiero w 1829 r. w związku z koronacją cara Mikołaja I na króla polskiego². Stosowne instrukcje i plan uroczystości przysłane zostały na początku roku z Petersburga. Stamtąd też przysłano nowy baldachim tronowy. Wykonano obszerniejsze, siedmiostopniowe podium i meble ceremonialne. Na froncie balkonów dla publiczności zawieszono na przemian tarcze z herbem królestwa Orłem Białym i cyfrą cesarza M. Głównym źródłem naszej wiedzy o sali w 1829 r. jest anonimowy obraz pokazujący scenę koronacji Mikołaja I na króla polskiego właśnie w tej sali. Dekoracja ta przetrwała do powstania listopadowego.

Wybuch powstania wyznaczył nową rolę sejmowi³. Już 1 grudnia 1830 r. niektórzy posłowie zebrali się spontanicznie w zamku. Do historii przeszła sesja z 18 grudnia, kiedy to, jak za niepodległej Polski, posłowie wybrali spośród siebie marszałka i razem z senatorami wydali manifest popierający powstanie. Władze powstańcze potrzebowały nowych symboli. Niewątpliwie stały się nimi sztandary zdobyte na wojsku rosyjskim i zawieszone

uroczyście na początku kwietnia w katedrze św. Jana⁴.

Detronizacja Mikołaja I dokonana przez sejm 25 stycznia 1831 r. spowodowała polaryzację stanowisk. Akt ten zrywał wszelkie kontakty z Rosją i powodował potrzebę takiego zerwania również w sferze symboli. Ciekawym przykładem zmiany symboli była sprawa dekoracji w Sali Senatorskiej⁵.

Na posiedzeniu Izby Poselskiej 25 maja 1831 r. głos zabrał poseł jędrzejowski Jan Ledóchowski: „Kaźde wspomnienie dawnego rządu, kaźda pamiątka panowania Cesarza rosyjskiego nad naszym krajem powinna być tyle obcą dla oczu naszych, ile dla serc. Kaźdego porusza widok chorągwi tureckiej w metropolitalnym kościele zawieszonej. [...] Czyliż ta obelżywa oznaka godna jest, aby była zawieszona obok sztandarów na Rosjanach pod Dembem, Wawrem i Puławami zdobytych? Wnoszę wiec, aby JW. Marszałek, porozumiewszy się z Prezesem Senatu, wezwali Rząd Narodowy, aby te oznaki z metropolitalnego kościoła zdjęto i najwłaściwszą drogą do Konstantynopola odesłano”⁶. Po krótkiej dyskusji na temat realizacji wniosku posła Ledóchowskiego o głos poprosił deputowany z województwa mazowieckiego Walenty Zwierkowski: „Jeżeli chcemy się już pozbyć wszystkich niemiłych nam pamiątek, trzeba nam zwrócić jeszcze uwagę i na cyfry. Widzimy jeszcze w Izbie Senatorskiej litery M, płótnem tylko pokryte, przez co zdaje się, jakobyśmy jeszcze spodziewali się powrotu Mikołaja na tron polski. Rozumiem więc, iż należałoby i te natychmiast pozdejmować, a w miejsce ich umieścić Pogoń litewską, jako dowód naszej wiecznej z tym narodem unii”. Marszałek zapytał izbę, czy jest za tym, aby pomysł deputowanego Zwierkowskiego rozciągnąć na inne miejsca, gdzie znajduje się cyfra Mikołaja. Izba poparła obydwa wnioski. Marszałek Ostrowski porozumiał się w obydwu sprawach z prezesem Senatu. Dwa dni później, 27 maja, Senat obradował nad sprawą cyfr Mikołaja i zwrotu Turcji tzw. chorągwi warneńskiej⁷. O ile

sprawa chorągwi była przedmiotem ożywionej wymiany zdań, o tyle wnioszek o usunięcie znaków cesarskich przyjęto jednomyślnie. Uchwałę wraz z zapisem dyskusji przesłano marszałkowi sejmowemu. Sprawa wróciła pod obrady sejm 4 czerwca, kiedy odczytano protokół posiedzenia Senatu. Marszałek sejmowy poinformował izbę, że wspólnie z prezesem Senatu napisał odezwę do Rządu Narodowego, aby decyzję izb wprowadził w życie i zastąpił cyfry Mikołaja Orłami i Pogoniami⁸. Rzeczywiście, Rząd Narodowy zareagował bardzo szybko i nakazał Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji zmianę dekoracji w Sali Senatorskiej. Dzień później stosowne pismo przesłano Komisji Nadzoru Budowli Korony, która bezpośrednio była odpowiedzialna za wykonanie zadania. Nowe herby zostały szybko wykonane i zawieszono 12 czerwca⁹. Potwierdza to rachunek podpisany przez malarza Wincentego Kasprzyckiego, za sześć „sztuk tarczy do Senatu Królestwa perkałem naklejone na najżywszym kolorze niebieskim odmalowano sześć Pogoni, herbu WXL w rodzaju sztukaterją i wyobrażeniem części dla zastosowania się do Orłów brązem posrebrzanych z odejmowaniem i przybijaniem ozdób brązowych przy tychże tarczach znajdujących się zł 180, wyraźnie jedna tarcza nad baldachim herbów połączonych na srebrze wyciśnionych zł 40, razem 220 zł¹⁰. Siedem zdjętych cyfr Mikołaja, odlanych z połączanego mosiądzu, przekazano do składu mebli zamkowych.

Wydawało się, że sprawa jest zakończona, tymczasem nowe tablice z herbami zawieszono w Sali Senatorskiej wywołały kontrowersję z powodu błędu heraldycznego. Mianowicie godło herbowe Wielkiego Księstwa Litewskiego - Pogoń - Wincenty Kasprzycki umieścił na tarczy koloru niebieskiego. Błąd usiłowano usprawiedliwić, przywołując tak właśnie wyglądający herb Litwy w epoce Stanisława Augusta. Wzorem dla komisji, jak to uzasadniała, był herb w katedrze warszawskiej i obraz Marcellego Bacciarellego

z Sali Rycerskiej Zamku Królewskiego¹¹. Rzeczywiście, na obrazie Bacciarellego *Unia Lubelska* przedstawieni są dwaj rycerze symbolizujący Polaka i Litwina, trzymający złączone chorągwie - Polak czerwona z Orłem, Litwin niebieska z Pogonią. W piśmie Komisji można dopatrzeć się śladu dyskusji na ten temat. Świadczy o tym uwaga: „Wprawdzie herbarz Niesieckiego i geografa Wyrwicza utrzymują, że kolor pola obu herbów Litwy i Polski jest czerwony, jednak Komisja Nadzoru Budowli Korony sądziła, iż lepiej zastosować [się] do kolorów [z] panowania Stanisława Augusta”. W uzasadnieniu dopisano, że w otoczeniu króla było wielu uczonych i wtedy więcej uwagi poświęcano herbom, więc mało prawdopodobne, by herb był źle namalowany. Wywód Komisji przesłany został Rządowi Narodowemu 2 lipca. Tydzień później, 8 lipca, Rząd Narodowy jeszcze raz wypowiedział się o błędzie heraldycznym w wystroju Sali Senatorskiej. Przyjmując do wiadomości przyczynę błędu, przypomniał: „Król Władysław Jagiello przyjąwszy chrzest, do starodawnego herbu WXL Pogoni w polu czerwonym przydał był krzyż na błękitnej tarczy w lewej ręce rycerza zawieszony, niektórzy całą Pogoń na błękitnym polu malowali, a nawet używali jej w taki sposób, bo przecież nie tylko Niesiecki, którego Komisja Nadzoru cytuje, ale i wszyscy heraldycy polscy zgadzają się, że herbem Litwy jest Pogoń na czerwonym polu. Z tego zatem powodu nie chcąc herbów w Sali Tronowej umieszczonych na krytykę prawdziwych znawców narażać, polecono Komisji Rządowej, aby takowe według powyższej informacji zmienić¹². Na końcu urzędniczej drabiny, jak to można zobaczyć, stała odpowiedzialna za błąd Komisja Nadzoru Budowli Korony Ona to otrzymała 12 lipca uwierzytelniony odpis decyzji Rządu Narodowego z „poleceniem, aby stosowała się do informacji tąż decyzją objętej i herby w Sali Tronowej zmienić kazała i o skutku tem Rzeczonej [KRSW] doniosła¹³. Ostatecznie wymiana herbów zakończona została 21 lipca, kiedy

prezes Komisji Nadzoru Budowli Korony zawiadomił Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych, że „pola herbu Pogoni na siedmiu tarczach w Sali Senatu umieszczonych przemalowane zostały na kolor czerwony” oraz że „przemalowanie to kwotę zł pol. 49 kosztowało”¹⁴.

Na początku artykułu wspomniano o tablicy kamiennej z Izby Poselskiej, którą kazał zdemontować wielki książę Konstanty. Tablicę tę odnaleziono w lipcu 1831 r. w składzie zamkowym. Komisja Nadzoru Budowli Korony zawiadomiła swoich zwierzchników o fakcie znalezienia „pomnika rządów Fryderyka Augusta” i zapytała, czy nie należy go wstawić na powrót w Izbie Poselskiej¹⁵. W odpowiedzi Rząd Narodowy polecił przekazać tablicę Towarzystwu Warszawskiemu Przyjaciół Nauk „do zbioru pamiątek ojczystych”, jednocześnie przekazał decyzję co do obrazu Bacciarellego znalezione w piwnicy Belwederu. Otóż w czasie pobytu w Zamku w 1807 r. Napoleon (czy raczej baron Denon, który w tym celu przybył wiosną 1807 r. do Warszawy) wybrał cztery dzieła Canaletta oraz obraz *Hołd Pruski* z Sali Rycerskiej i rozkazał odesłać je do Paryża, do tworzonoego Musée Napoleon (Luwru). Żeby zapelnąć puste miejsce, Bacciarelli wykonał replikę *Hołdu Pruskiego*, a gdy tę król saski Fryderyk August kazał zdjąć, namalował *Nadanie konstytucji Księstwu Warszawskiemu przez Napoleona*. Nowy gospodarz Warszawy Konstanty polecił wymontować ze ściany obraz, a później ukrył go w swojej rezydencji. Po ucieczce carewicza w 1830 r. dzieło odnaleziono w piwnicy Belwederu, polecono przeprowadzić konserwację Antoniemu Brodowskiemu

i odesłać do zbioru pamiątek Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk¹⁶. Nawiasem mówiąc, los tych pamiątek nie jest dziś znany, wywiezione po powstaniu nie wróciły z Rosji wraz z rewindykowanym mieniem polskim na początku lat 20. XX w.

Po upadku powstania listopadowego Izbę Poselską przebudowano na mniejsze pomieszczenia, które dołączono do apartamentu w południowym skrzydle zamku. Sala Senatorska, pierwotnie wysoka, przedzielona została stropem na dwie kondygnacje. Dolną przeznaczono, wraz z sąsiadującą małą salą i kancelarią senacką, na koszary. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości sale sejmowe nie zostały przywrócone. Dopiero w trakcie odbudowy Zamku po zniszczeniach ostatniej wojny światowej odbudowano sale sejmowe, lecz wedle stanu wcześniejszego niż z XIX w.

Ikonografia dotycząca powstania listopadowego przedstawiona i omówiona została przez Jerzego Skowronka i Irenę Tessaro-Kosimową¹⁷. Wśród innych przedstawień autorzy opublikowali powszechnie znaną grafikę ze sceną detronizacji cara. W świetle przytoczonej dokumentacji źródłowej daje się zauważyć tu błąd w wystroju sali sejmowej. Otóż w przedstawieniu ukazującym dramatyczny wieczór 25 stycznia 1831 r. widać wyraźnie herby litewskie, które w rzeczywistości znalazły się tam dopiero 12 czerwca. Grafika powstała po powstaniu w Paryżu, a osoby, które autora rysunku Napoleona Thomasa informowały o szczegółach wystroju wewnątrz, zawiadła pamięć o dekoracji Sali Senatorskiej¹⁸.

PRZYPISY

¹ J. Polaczek, *Sztuka i polityka w Księstwie Warszawskim. Dzieje, formy, treść i dziedzictwo*, Rzeszów 2005, s. 151-152; *Thorvaldsen w Polsce*, katalog wystawy, Warszawa 1995, s. 25.

² J. Gutkowski, *Ceremoniał koronacji Mikołaja I na króla polskiego w Warszawie*, „Kronika Zamkowa” 1987, nr 6 (14), s. 3-9.

³ W. Zajewski, *Obrady sejmu 1830-1831 w Zamku Królewskim*, „Kronika Warszawy” 1978, nr 3, s. 19-44.

⁴ J. Skowronek, I. Tessaro-Kosimowa, *Warszawa w Powstaniu Listopadowym*, Warszawa 1980; w komentarzu do il. 112 została podana informacja, że sztandary zawisły w sali obrad sejmowych; to samo pisze J. Lileyko w *Zamek Królewski w Warszawie*, Warszawa 1986, s. 241. Nie udało się jednak odnaleźć źródła tej informacji - między 30 marca a 6 kwietnia, kiedy obnoszono sztandary w Warszawie, była przerwa wielkonośna w obradach sejmowych. W diariuszu sesji kwietniowych nie ma na ten temat ani słowa.

⁵ J. Lileyko, *Zamek Królewski w Warszawie*, Warszawa 1986, s. 241-242.

⁶ *Diariusz Sejmu 1830-1831 r.*, wyd. M. Rostworowski, t. III, Kraków 1909, s. 647-648, Posiedzenie Izby Poselskiej z 25 maja 1831 r. Sztandary i buńczuki zdobyte na Turkach pod Warną przesłano na rozkaz cara do Warszawy i umieszczono

w katedrze św. Jana w październiku 1829 r.; zob.: Fryderyk hr. Skarbek, *Dzieje Polski, cz. II. Królestwo Polskie*, Poznań 1877, s. 261; M. I. Kwiatkowska, *Katedra św. Jana*, Warszawa 1978, s. 162.

⁷ *Diariusz Senatu z roku 1830-1831*, wyd. S. Pomarański, w: *Archiwum Komisji Historycznej ser. 2, t. II (Ogólnego zbioru XIV)*, Kraków 1930, s. 565, Posiedzenie prywatne z 27 maja 1831 r.

⁸ *Diariusz Sejmu 1830-1831 r.*, wyd. Michał Rostworowski, t. IV, Kraków 1910, s. 206-209, Posiedzenie Izby Poselskiej z 4 czerwca 1831 r.

⁹ AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji (KRSW) 6447, f. 338.

10 KRSW 6448, s. 19.

11 KRSW 6448, s. 17-18.

12 KRSW 6448, s. 59.

« KRSW 6448, s. 61.

14 KRSW 6448, s. 114.

15 KRSW 6448, s. 108-109, tamże odpis tekstu z tablicy.

16 KRSW 6448, s. 112.

17 J. Skowronek, I. Tessaro-Kosimowa, *op.cit.*, s. 239-286, rozdz. *Ikonografia Powstania Listopadowego*.

18 Grafika jest ilustracją z książki *Souvenirs de la Pologne, historique, statistique et littéraires* wydanej w Paryżu przez litografa François de Villaina.

Jerzy Gutkowski

THE SEJM IN THE ROYAL CASTLE DURING THE NOVEMBER UPRISING

SUMMARY

One of the important political achievements of the November Uprising was the reshaping of the Sejm of the Kingdom of Poland (the Congress Kingdom) into a revolutionary body. Meetings were held in the Royal Castle in Warsaw. Eighteen months before the outbreak of the uprising, Nicholas I, Tsar of Russia was officially crowned King of Poland in the Senators' Room. The décor of the room was altered for the ceremony; a plaque was introduced bearing the Tsar's monogram (the letter 'M') and the coat of arms of the Kingdom of Poland with the White

Eagle. The plaques were not removed after the outbreak of the uprising; they were simply covered over with fabric. However, following a question put to the Sejm by a deputy, Walenty Zwierkowski, in May 1831, the Sejm decided to remove the plaque bearing the monogram 'M' once and for all and to replace it with a plaque bearing the coat of arms of Lithuania. The alterations were carried out by the Committee for Supervising the Buildings of the Crown which was subordinated to the National Government. Wincenty Kasprzycki, a well-known

Varsovian artist, made the new plaques; however, he made a mistake in the heraldic symbolism when he painted the Lithuanian national emblem against a blue background. The new plaques provoked discussions about the colour of the Lithuanian coat of arms and the reason for the mistake. They then had to be taken down and the mistake rectified. The new plaques bearing the coat of arms of Lithuania against a red background were hung next to those bearing the Polish coat of arms with the White Eagle on 21 July 1831.

After the failure of the uprising, the Senators' Room was destroyed and converted into barracks. Details of the former décor, the throne, the plaques bearing the coat of arms of Poland and Lithuania as well as those removed during the Uprising with the Tsar's monogram, were sent to Russia. They were

regained only after the conclusion of the Treaty of Riga, together with other property belonging to the Polish Republic and the Art Collections kept in the State's storehouses. Since 1939 they have been housed in the National Museum in Warsaw. A few years ago Izydor Grzeluk, the curator of the National Museum took an interest in the plaques and in 2004 wrote an article about them in the *Castle Chronicle* - nos. 1-2 (47-48) - entitled *Zachowane elementy symboliczne ostatniej koronacji na Zamku Królewskim w Warszawie* ('Symbolical elements of the last coronation to have taken place at the Royal Castle in Warsaw which have been preserved to date'). This article, which is based on archival materials housed in the Central Archives of Historical Records in Warsaw, supplements the article written by Izydor Grzeluk, who has since died.